

AKKOYUNLU SARAYINDA BİR BEGÜM YA DA MEHD-İ ULYÂ: SELÇUKŞAH BEGÜM

Doç. Dr.Ayşe ATICI ARAYANCAN*

ÖZ

Türk tarihinin birçok döneminde güç, iktidar, hırs üçgeninde hatunlar, begümler, kadın sultanlar bazen hükümdarın yanında taht kavgalarında, bazen de diplomatik siyasi krizler, divan ve hayır işlerinde aktif roller üstlenmişlerdir. Bu kadınlardan biri de sultan eşi ve annesi olarak Begüm, Mehd-i Ulya gibi adlandırmalar ile tarih kayıtlarında adı geçen Selçukşah Begüm'dür. XV.Yüzyıl İran ve Yakın Doğu tarihinde yaptıkları ile tarihin seyrini değiştirmeyi başarmış gerçek kadın figürlerden biridir. Siyasi olarak istikrarın sağlanamadığı, devlet teşkilatının ve yönetim biçiminin oturtulmaya çalışıldığı bir dönemde önce sultan eşi daha sonra sultan annesi olarak Akkoyunlu yönetiminin merkezinde bulunmayı başarmıştır. Akkoyunlu sarayında yaklaşık 35 yıldan fazla bulunan Selçukşah Begüm, zaman zaman aldığı kararlar, uygulamalar ve entrikalarından dolayı bazı saray çevreleri tarafından istenmemiş hatta kaynaklarda musibet, felaket, sırtlan olarak adlandırılmıştır. Ancak aşiret reisleri başta olmak üzere bazı kesimler tarafından ise büyük itibar ve saygı görmüştür.

Bu makalede, özelde Akkoyunlu Selçukşah Begüm'ün Akkoyunlu devlet yönetimindeki nüfuzu, eşi Uzun Hasan ve oğulları Halil ve Yaküb üzerindeki etkisi, saraydaki entrikaları, hırsı, şâibeli ölümü, hayirseverliği, tasavvufa olan yakınlığı ele alınırken, genelde ise Akkoyunlu saray yönetiminde değişen dengeler üzerinde begüm ve hatunların etkin rollerine incelenecektir.

Anahtar Kelime: Akkoyunlu, Selçukşah Begüm, Mehd-i Ulya, Kadın,Sultan Yaküb,

A BEGUM OR MEHD-İ ULYA IN THE AQ QOYUNLU PALACE: SELÇUKŞAH BEGÜM

ABSTRACT

In several periods throughout Turkish history, in a triangle of force, power and greed, the royal women, begums, sultan as played active roles sometimes by siding with the over eign, sometimes in the fight for the throne, in diplomatic political crises, in the council of state, in charity works. One of these women is Selçukşah Begüm who was reported as the sultan's wife and as the sultan's mother in written history under such names as Begüm, Mehd-i Ulya etc. She is a real female figure who achieved in changing the course of history with her actions in Iran and the Near East in the 15th Century. She succeeded in occupying a central position in AqQoyunlu government first as sultan's wife and then as sultan's mother when political stability was not yet maintained in the country and when frequent attempts were still made so as to consolidate the state apparatus and to strengthen then the governance system. Selçukşah Begüm who was engaged with AqQoyunlu government for approximately more than 35 years was occasionally disliked by certain royal elites in view of her decisions, practices and intrigues, and she was even referred to as the calamity, disaster, hyena in this regard in historical resources. On the other hand, she was every so often highly admired and respected by certain groups, particularly by tribal chiefs.

This study specifically addresses the issues such as ascendancy of AqQoyunlu Selçukşah Begüm in AqQoyunlu government, her influence on her husband Uzun Hasan, her sons Halil and Yaküb, her intrigues in the palace, her greed, her dubious death, her benevolence, her interest in Sufism whereas, generally, the study analyzes her biography and activities so as to set an example of the active role played by begums and royal women in the changing balance of power in AqQoyunlu palace administration.

*Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ortaçağ Anabilim Dalı, ayse.atici2@gmail.com, Orcid ID:0000-0002-4232-2564

Keywords:AqQoyunlu,Selçukşah Begüm, Mehd-i Ulya, Woman, Sultan Yakûb

GİRİŞ

1403-1502 yılları arasında yaklaşık 100 yıl Doğu ve Güneydoğu Anadolu, İran, Azerbaycan ve Horasan'da hüküm sürmüş olan Akkoyunlu Devleti Türk tarihine damgasını vurmuş önemli Türkmen devletlerden biridir.Konfere (Bağlaşık) aşiretlerden oluşan Akkoyunlu yönetim anlayışında, Orta Asya Türk devlet geleneği devam ettirilirken, hükümdarlık yetkisi ve kudreti Tanrı tarafından başışlanmakta olduğuna inanılırdı. Devlet ve ulus Bayındır Hanedanı'nın ortak malı sayılır ve ailenin en büyüğü yada aile tarafından seçilen en nüfuzlu kişi hükümdar olurdu (Woods,1993:234). Hükümdar seçiminde hatunlar özellikle valide sultanlar (mehd-i ulya) oğullarının tahta geçmesi için tüm yetkisini ortaya koyardı. Hükümdar, divan üyeleri, mirzalar ve hatunlar Akkoyunlu yönetimde etkin olan kesimlerdi. Özellikle hatunlarve hükümdar anneleri iç siyasette sözü geçer vesultanın merkezde kontrol sağlayamadı dönemlerde ona niyabet edilirdi. Sultan ile birlikte devlet işlerini yakından takip eder, olası siyasi krizlerde görüşü alınır ve müdahale edebilir, elçilik görevi üstlenebilirdi.Vassal ve komşu devletler ile siyasi ilişkilerin kuvvetlenmesi, barışın sağlanması, manevi ve siyasi nüfuz elde etmek için yapılan evliliklerde önemli görevler yüklenirlerken barış anlaşma metinlerinde bu evlilikler ile ilgili maddeler yer alırdı. (Woods,1993:142)Öte yandan otorite boşluğu oluştuğunda oğullarının tahta geçmesinde etkili olur, divanda söz hakkı tanınırdı.

Bu hatunlar arasında Akkoyunlu sarayının önemli hatunlarından Saray Hatun, Despina Hatun, Selçukşah Begüm vb. kadınlar devlet yönetiminde, diplomaside, siyasi kriz ve süreçlerde perde arkasında önemli roller üstlenmişlerdir. Özellikle Akkoyunlu döneminin en güçlü hatunlarından Uzun Hasan'ın eşi, SultanYakûb'un annesi Selçukşah Begüm, aldığı kararlar, saraydaki nüfuzu ve ufak tefek entrikaları ile bir döneme damgasını vurmuştur. Akkoyunlu tarihinin önemli şahsiyetlerinden biri olarak tarih kayıtlarına adını yazdırmış, incelenmeye değer begümlerden biri olarak görülmelidir. Nitekim bu makalede, Selçukşah Begüm'ün biyografi örneği üzerinden bir dönem Akkoyunlu siyasetine ve devlet yapısına mercek tutulmaya çalışılacaktır.

I.Doğumu, Adı, Evliliği ve Çocukları

Akkoyunlu sarayında siyasi zekâsı, entrikaları ve oğulları arasındaki taht mücadelesinin ortasında etkin rol oynayan Selçukşah Begüm XV. Yüzyıl Akkoyunlu siyasi tarihinin önemli begümlerindendir. Selçukşah Begüm'ün nerede ne zaman doğduğu ve çocukluk dönemi ile ilgili kaynaklarda bilgilere rastlanılmamakla birlikte genel olarak Akkoyunlu Uzun Hasan'ın ilk eşi olduğu kayıtlara geçmiştir. Uzun Hasan'ın amcası Muhammed'in kızıdır. Uzun Hasan, henüz 15 yaşındaiken Selçukşah Begüm ile evlenmiş(Sümer, 2012: 261-264) ve ilk eşi olması hasebiyle onu diğer eşlerinden farklı tutmuştur. Nitekim Hoca Sadettin de *TâcütTevârihad*lı eserinde "*Uzun Hasan'ın en sevdiği ve en beğendiği eşi Sultan Halil'in annesi (Selçukşah Begüm)*" diyerek bu görüşü desteklemektedir (Hoca Saadettin, 1979: 330)Uzun Hasan'ın Selçukşah Begüm'den Halil, Yusuf, Yakûb ve Mesih olmak üzere dört oğlu dünyaya

gelmiştir¹. (Hasan-ı Rumlu,2006:24; Tihranî2001: 347) Kaynaklarda adı Selçukşah Hanım, Selçukşah Hanum, (Tihranî 2001:348) Selçukşah Hatun (Kazvinî1314:223) Selçukşah Begüm, Bigem, Mehd-i Ulya², Begüm, Begüm Hatun (Gülşenî,2014:105) gibi çeşitli adlandırmalar şeklinde geçer. Bazı kaynaklarda ise Sırtlan (Tihranî 2001:348), Gezende Hatun³ (Gülşenî,2014:108) gibi hakaret içeren sıfatlar ile de anılmaktadır. Ancak hayatı boyunca hem sultan eşi hem de Sultan Halil ve Sultan Yakûb'un annesi olarak sarayda nüfuzunu korumayı başarmış, saygı duyulmuştur.

II. İç ve Dış Siyasetteki Rolü:

Selçukşah Begüm, Akkoyunlu devlet işlerinde müessir roller üstlenmiş, kritik durumlarda müdahalelerde bulunmuş hatta Uzun Hasan'ın başkanlığını yaptığı büyük divana katılarak iç ve dış siyasi olayları yakından takip etmiştir (Hinz1992:97, (Paydaş, 2003: 88). Öyle ki devlet işleri ile çok fazla ilgilendiğinden Bağdad yolu ile Hacca gidebiliyorken, devlet işlerinde aksama olmasını istemediği için hacca gitmekten vazgeçmiştir(Paydaş 2003 :88).Selçukşah Begüm'ün devlet işlerini bu kadar yakın bir şekilde takip etmesi bazı çevrelerce hoş karşılanmamıştır. Hatta sarayda nüfuz sahibi olan kişiler tarafından ona Sırtlan(Tihranî2001: 348), Gezend Hatun (Gülşenî2014:108) ismini layık görece kadar nefret duyguları gelişmiştir. Örneğin GülşenîMenakıb-ı Gülşenî'yeşikâyetegelir. Kadı'yı İbrahimGülşenî haklı bulur ve der ki;“Sultan Hasan adıldür, bu mâkule hükme razıdeğildür” “Bu makûlelervüzerâ ve ehl-i garaz olanların re'yi ile çıkmışdur; âh ü vâh şimdiki zamân gibi. Hele bârî ricâl re'yi ile olsa! Kimi vâlîde kimi anun gibi nâkısât hükmi ile olur” (Gülşenî2014:53) diyerek sultanın nişanınıkat' edip öpüp başına koyar. Gelişen olaylar üzerine Kadı Şerefüddin'inUzun Hasan'ın divanına varıp feryad ederek “Bu şehride padişah iki midür,Sultanın nişanunuyırtıp bir kimesne yaban atdı?(Gülşenî2014:53-54)” diyerek dönemin siyasi olaylara sultanın ne kadar müdahale ettiği de tartışma konusu olmuştur.

Akkoyunlu taht kavgalarına doğrudan müdahil olan Selçukşah Begüm özellikle Uzun Hasan'ın ağır hastalığı dönemindeki gücü ve etkisi ile iç ve dış siyasette, devlet idaresinde dikkatleri üzerine çekmiştir. Nitekim Uzun Hasan'ın Gürcistan seferinde hastalanması üzerine Akkoyunlu tahtında yönetim boşluğu oluşacağını öngören Selçukşah Begüm siyasi zekâsından ve tecrübesinden ötürü hızlı davranarak Akkoyunlu tahtına müdahale etmiş, oğlu Sultan Halil'i tahta oturulması için Şiraz'dan saraya çağırmıştır (Hoca Saadettin 1979:330; Woods1993:203)Halil hemen babasının hasta yatağına koşarak emirleri almıştır(Hasan-ı Rumlu2006:543).Annesi Selçukşah Begüm'ün yardımı ile tahta geçen Sultan Halil'in ilk olarak kardeşi Maksud'u idam ettirmesi diğer kardeşlerini korkutmuştur.Yanında bulunan diğer kardeşi Yakûb Bey'i ve annesinin Diyarbakır'a gitmesini isteyerek saraydan uzaklaştırmıştır.Çünkü annesi Selçukşah Begüm'ün Uzun Hasan dönemindeki gibi devlet işlerine karışmasından

¹ Tarihi kayıtlara göre Uzun Hasan birden fazla evlilik yapmıştır. Uzun Hasan 1458 yılında Trabzon İmparatoru IV.Kalolannes'in kızı Despina Hatun lakaplı Maria Katerina ile evlendi. Hasan Bey'in Despina Hatun'dan ise Maksud, Marta, Aliel ve Eziel adında bir erkek, üç kız sahibi oldu. (Gülşenî2014: xxxıı;G.M.Angiolelo2007: 31-32.)

²Mehd-i Ulya padişah anneleri için kullanılan bir tabir bkz.(Hasan-ı Rumlu2006:547)

³Gezend kelimesinin musibet, bela ,felaket, âfet, zarar, ziyan, anlamları bulunmaktadır.
<https://www.luggat.com/index.php#ceviri> (Erişim tarihi:11.10.2019)

korktuğu ve kardeşini kendisine koz olarak kullanacağını düşündüğü için kendince tedbir almıştır (Hinz Walther,1992:59; Sümer,1989:270-274).Aslına Sultan Halil bu kararı almakta haksızda sayılmaz. Nitekim geçmişte Uzun Hasan'ın Osmanlı sultanı Fatih sultan Mehmed ile yaptığı Otlukbeli Savaşı (1472) öncesinde Selçuk Begümşah'ınUzun Hasan'ın diğer eşinden olan oğlu Uğurlu Mehmed'e karşı entrikaları olmuştur. Özellikle Otlukbeli Savaşı sırasında Uğurlu Mehmed ile Uzun Hasan'ın arasına nifak sokmayı başarmıştır. Tihranî'ye göre;“*Uğurlu Mehmed, Osmanlı vezir-i Azam Mahmud Paşa'ya saldırmak için Uzun Hasan'a haber gönderir. Uzun Hasan'da aynı gün Osmanlı ile savaşmak ister ancak Selçukşah Begüm ona engel olur ve “Uğurlu Mehmed ordu arasında tam bir itibar kazanabilmek için Rum ordusunun yenilgisinin kendi eliyle olması davasındadır diyerek” sultan üzerinde etkili olur. Uzun Hasan, bu sözler üzerine Uğurlu Mehmed'i geri çağırdı*” der (Tihranî2001: 348).

Tihranî bu konuyu ve Selçukşah Begüm'ü eleştirmek için sonrasında şunları söyler:“*Hasan padişah o sırtlanın (Selçukşah Begüm) sözünü kabul ederek Uğurlu Mehmed'i geri çağırdı*” diyerek Selçukşah Begüm üzerinden olayları eleştirir.(*Tihranî 2001: 348*)

Aynı şekilde Uğurlu MehmedsuikastındaSelçukşah Begüm'ün rolü olduğunu bazı kaynaklar açıkça yazmaktadır. Bunlardan Hasan-ı RumluAhsenü't Tevarih'te Uğurlu Mehmed suikastını Selçukşah Begüm'ün azmettirdiğini ve planladığını: “*Uğurlu Mehmedb.Hasan'ın Erzincan'a hareket ettiği zaman Türkmen Emirlerinden BayındırBeğ saraya gitti. Uzun Hasan'ın muhterem haremi ve onun bütün çocuklarının annesi olan Selçukşah Hanım'ın fermanı üzerine ona suikastta bulunmak için fırsat kollamaya başladı. Bu sırada bir tavşan sıçradı. BayındırBeğ oku yaya yerleştirerek o tarafa atmak isterken Uğurlu Muhammed'in göğsüne saptandı ve beka âlemine göçtü. Bayındır Beğ onun başını vücudundan ayırıp UzunHasan'ın yanına gönderdi*” şeklinde aktarır(Hasan-ı Rumlu 2006:241)

Buradan da anlaşılacağı üzereSelçukşah Begüm'ün Akkoyunlu beyleri üzerinde etkin gücü vardır ve sözü dinlenmektedir. Hatta Hasan-ı Rumlu daha ileri giderek Uzun Hasan'ın da Selçukşah Begüm tarafından boğdurulup öldürüldüğünden şüphe ettiğini Ahsenü'tTevarih'te;“*Bu satırların yazarı(kendisinden bahsetmekte) bazılarından şu sözleri işitmiştir: “Uğurlu Mehmed'in başını Hasan Padişah'ın yanına getirdikleri zaman Hasan Padişah hasta idi. Bu iş kendisine çok ağır geldi ve “Eğer bu hastalıktan kurtulursam, onun katillerinden öç alacağım”dedi.Selçukşah Hanım (Selçukşah Begüm) bu sözden korkup onu boğdu”* şeklindeaktarır (1477) (Hasan-ı Rumlu 2006:243).

Nitekim Selçukşah Begüm'ün oğlu Halilsultan olduktan sonra yaptığı ilk iş saraydan annesi ve kardeşi Yaküb Bey'i uzaklaştırmak olmuş ve onları Amîd'e göndermiştir. Çünkü annesinin devlet işlerine karışmasını engellemek isterken, Yaküb Bey'ide tahta geçirtmemesi için kendince haklı önlemler almıştır. (Sümer 1989:270-274)Ancak Sultan Halil'in zaman içerisinde korktuğu başına gelecektir. NitekimSultan Halil'in Akkoyunlu tahtına oturmasından itibaren yanlış politikalar sonucu önce en büyük destekçisi olan annesi Selçukşah Begüm'ü küstürüp Şehzade Yaküb'a kaptırması, ardından da keyfi hareketleriyle diğer saltanat mensuplarını kaybetmesi taht kavgalarını dinamik tutmuş ve yönetsel hoşnutsuzluk kendisine ve maiyetineyansımıştır. Öyle ki başlarda oğlu Sultan Halil'i destekleyen SelçukşahBegüm

siyasi zekâsı ile yaptığı hamleler ile Doğu Anadolu'daki beyleri YakûbBey tarafına çekerek isyan başlattırıştır. 1478 yılında YakûbBey, Azerbaycan, Irak, Fars ve diğer beldeleri almak için kışlaktan yaylağa hareket ederken, Bayındır, Çepni ve Duharlıbeyleri gibi bazı beyler Yakûb Bey'in yanına gelip, bağlılıklarını bildirirler ve hediye törenine katılıp, şahane hil'atlar ile yüceltilmişlerdir. Bismil'in doğusundaki Pambuklu Çay'ına indiklerinde ise Selçukşah Begüm'ün hayırlı gelişini ve Bitlis beldesinden geçişini arz ederler, böylece merkeze Selçukşah Begüm'ü koyup, bağlılıklarını sunmuşlardır. Selçukşah Begüm burada bir kengeş yaparak emirlerin hepsinin biatını almıştır. Selçukşah Begüm'ün YakûbBey'in muhalefet ettiğini öğrenmesi üzerine oğlunu niyetinden vazgeçirmeye çalışmıştır; fakat daha sonra çareyi Sultan Halil'e bir elçi göndermekte bulmuş, itaatini, bağlılığını ve özrünü bildirmiştir. Haberi ulaştırma görevi için ise Beşiri'den HacıBeğ-i Musullu'yu tayin etmiştir (Hasan-ı Rumlu 2006:547). Ancak elçiyi gönderdikten kısa bir süre sonra gelen haberler üzerine Hoy'da Sultan Halil ve MirzaYakûb karşılaşmışlardır (Hasan-ı Rumlu 2006:547-555). Sultan Halil, Yakûb Bey ile Hoy Çay'ı kenarında yaptıkları seferde mağlup olarak tahtan inmek zorunda kalır (1478). (Sümer 1989:270-274). Nitekim Yakûb Bey'in savaşı kazanarak sultanlık tahtına oturma başarısının en önemli sebeplerinden bir tanesi hiç kuşkusuz saraydaki Selçukşah Begüm'ün Sultan Halil ittifakında meydana gelen çatlaktır. Bunun sonucu Selçukşah Begüm, her ne kadar iki oğlu arasında kalıp, durumu tatlıya bağlamaya çalışsa da sonraları Yakûb Bey'e katılır ve fütühatçı gelenekle bir uzlaşa sağlanır. Dolayısıyla SultanYakûbdönemi bu uzlaşa sonucunda ortaya çıkan bir süreçtir (Erdem 2005:8-9).

Sarayda iktidar mücadelesi içerisinde etkin rol oynayan Selçukşah Begüm'ün entrikaları, oğulları arasındaki taht mücadelesinde tarafgirlik yaparak zehirli şerbet hazırlaması ve sonucunda ortaya çıkan ölümler dönem kaynaklarında yer almaktadır. Özellikle Hasan-ı Rumlu, Hoca Saadettin gibi Osmanlı ve Safevik kaynaklarından bazılarında Sultan Yakûb'un Selçukşah Begüm'ün hazırladığı zehirli şerbet sonucunda öldüğüne dair rivayetler bulunmaktadır. (Hasan-ı Rumlu 2006: s.592-593). Kaynaklarda Selçukşah Begüm'ün oğlu Mirza Yusuf'u Sultan Yakûb'tan daha çok sevdiği ve tahta geçirmek istediği için SultanYakûb'u zehirlendiğine dair aktarımlar mevcuttur⁴ (Hoca Saadettin 1979: 330). Örneğin Hasan-ı Rumlu'ya göre; "*Selçukşah Begüm, Mesih Mirza b. Hasan Padişah'ı zehirlenmek ister ve bu amaçla sulandırılmış kayısı kabına zehir koyar. Yakûb padişah, hamamdan çıkınca kardeşi Yusuf Beğ ile birlikte onu yer. Bu sırada Selçukşah Hanım durumdan haberdar olur ve onlara engel olmak için o da o*

⁴Hoca Saadedd'in bu rivayeti şu şekilde anlatır: "Sultanın anası şehzadelerden birini yok etmek için zehirle karıştırılmış bir tas şerbet yaptırmıştı. Akıl ve ruh bakımından yoksun olmakla da bu şerbet kâsesini ihtiyatsızca ortada bırakıp önemli bir iş için oradan ayrılmıştı. Bu sırada Sultan Yakûb'un kardeşi Yusuf Mirza avdan gelip saraya girdikte çok susamış olduğundan ol kâseden içip kalanını da Yusuf Mirza'ya vermişti. Ol dahi içtiği sırada anaları gelip durumu görünce acısı ile dibinde kalanı da kendisi içmiş ve üçü de ol gün birlikte ölmüşler. Bazıları Yusuf Mirza'yı fazlaca sevdiğinden ol şerbeti Yakûb Mirza için hazırladığını ve padişahlığı Yusuf Mirza'ya devrettirmek istediğini söyler. Yakûb Mirza'nın şerbeti içtikten sonra annesi ve kardeşine de sunduğu onlarında şerbeti içmekten kaçınmayarak içmiş olduklarını anlatır. Sözüün özü Sultan Yakûb ecel sakisinin elinden zehirle dolu bir kadeh ölümü çekerek yüreğinin dağladığı 896.yılında" diyerek Hasan-ı Rumlu ile benzer bilgiler aktarmaktadır. (Hoca Saadedd 1979:335)

*kaysıdan yer ve Yusuf Beğ ile SelçukşahBegüm ölür. Birkaç ay sonra Sultan Yakûb da ölür*⁵. (Hasan-ı Rumlu 2006: 592-593).

Bilindiği gibi Sultan Yakûb döneminde doğrudan akraba ve sultana bağlı kişilerin merkezi yönetimi ele geçirmeye çalıştığı görülmektedir. Bunlardan Selçukşah Begüm saray ve hanedan işlerin yürütürken, Sultan Yakûb'un lalası Süleyman Bican Bey baş veziri olarak başkomutanlık ve yönetimde divan başkanlığı görevlerini sürdürmekteydi. Öte yandan Sultan Yakûb'un hocası Kadı İsa es-Savecî ise Akkoyunluların dini ve mali yönetimini üstlenmekteydi. Bu kişilerin her birinin oluşturduğu patronaj ve kayırmacılık siyaseti ile Sultan Yakûb'u etkileyip, merkezi denetlemek ve görev üstünlüğü elde etmek isteği içerisinde oldukları bir gerçek bulunmaktadır (Woods 1993:238; Arayancan2018: 436-447). Dolayısıyla kesin olmamakla birlikte iktidarı ve yönetimi ele geçirmek isteyen bu kişiler, eyaletlerde tahta oturmak isteyen ve mirzaları destekleyen aşiret reisleri arasında mücadele söz konusu idi. Başta Selçukşah Begüm olmak üzere oğulları arasındaki taht mücadelesinde etrafına topladığı maiyeti ve aşiret beyleri ile siyasi sürece göre birtakım girişimlerde bulunmakta idi.

Saraydaki hanedan mensuplarının ve hatunların evliliklerinde de söz sahibi olan Selçukşah Begüm, Sultan Halil'in öldürülmesinden sonra dul kalan eşinin Kadı Hasan'ın kardeşi Çelebi Hüseyin ile evlenmesine sinirlenerek büyük tepki vermiştir. Akkoyunlu sarayındaki hatunların sadece hanedan üyeleri ve nüfuzu olan kişiler ile evlendirilmesi geleneği mevcuttur. Nitekim Selçukşah Begüm, bu geleneğe uymayan sultan Halil'in karısının evliliğini görüşmek için Sultan Yakûb Bey, Şehzade Mesih Mirza, Yusuf ve Ali Mirza'yı çağırarak kengeş toplantısı yapmış, durumu değerlendirmiş ve onlara şunları söylemiştir: "Bre *gayretsizler bu ne iştir birraiyet benim gelinimle evlensin. Varıp ikisini de öldürelim*" der. Bu kengeş toplantısının yapıldığı gece her ikisini de öldürme kararı alınır. Ancak durumu öğrenen Çelebi Hüseyin, sarayda etkin olan Gülşenî'ye anlatarak yardım ister. Gülşenî, Kadı İsa'ya giderek ona Uzun Hasan'ın kızını Şeyh Hasan'a verdiğini ayrıca Karakoyunlu Cihanşah'ın da kızını Nimetullah'a verdiğini söyleyerek, bu katlin gerçekleşmesinin doğru olmadığını söyler. Kadı İsa'nın bu durumu Sultan Yakûb'a izah etmesinden sonra Gülşenî'yi haklı bularak annesi ve kardeşlerini ikna ederek, katli edilmelerinden vazgeçer ancak onların sürülmesine ses çıkarmaz (Gülşenî 2014:105-108; Paydaş2003: 89) Fakat bu olayda Selçukşah Begüm'ün eski gelini ile Hüseyin Çelebi'nin evliliklerini bozmak istemesinin nedeni evliliğin geleneğe aykırı olmasından ziyade miras ve mallar için yapılan bir siyasi müdahale olabilir. (Gülşenî2014:104-108; Çavuşoğlu2017:72).

Selçukşah Begüm'ün etkin rol oynadığı başka bir evlilik sorunu da Akkoyunlu divanında tartışılan meselelerden biri olmuştur. Selçukşah Begüm bu olayda da etkin rol oynar ve evliliğe karşı çıkar. Uzun Hasan'ın Akkoyunlu topraklarına hâkim olmasından sonra Akkoyunlu kethüdaları, beyleri ve bazı sipahileri Karakoyunluların ölen askerlerin kızları ve eşleri ile evlenmişlerdir. Bunlardan Cihanşah'ın amcasının kızı ile evlenen Akkoyunlu Selim Kethüda'nın evlilikleri divana taşınarak sorun haline gelmiştir. Geleneğe uymaması bahane edilerek, Selçukşah Begüm'ün Sultan Yakûb'u etkileyerek evliliğin bozulması ve çiftleri ayırma hırsı Akkoyunlu divanını ikiye bölmüştür. Bu olaylar üzerine Akkoyunlu sarayında görevli olan Eşik Ağası Veli Ağa

⁵Sultan Yakûb'un öldürülmesi ile ilgili ayrıntılı olarak bkz. (Arayancan2018: 436-447)

Gülşeni'nin yanına gelerek arabuluculuk yapılmasını ister(Gülşeni2014:147).Gülşeni, Sultan Yakûb'a bir mektup yazar ve der ki: *“Sen ki Hasan oğluYa'kûb'sın. Bil ki pâdişâhlarşer '-i şerîfünhâdimidür. Şer'amuhâlefe tÿmndeğildür. Eğer dünya vü ahiret sa'âdetin istersen, şer'-i şerîfeitâ'ateyleyüp ol hatunı zevcine teslîm eyle ve nâkısâtu'l-'akl'tedbîrine uyma ki Peygamber sallallâhu 'aleyhi ve selem buyurur: (Kadınlara düşüncesini sorun, görüşlerine muhalefet edin) ki ol hatun sana mâmâdur; bilmeyüpsenün mülkün elünden çıkarıp seni vebâle koymak ister. Eğer anlaruntedbîri ile “amel idersen, senün mülkünden çıkmak ve gitmek lâzımdur”*(Gülşeni2014:147; Çavuşoğlu 2017:73).

Bu mektup üzerine Sultan Yakûb der ki: *“Tanrı abdalının emri ancak okun, itaat olunsun! dir. Katib-i divan Mevlâna İdris ıcharla okur. Sultana hayli şermendelikgelüpfî'l hâl Devlet Mama'ya âdem İrsal ider ki ol hatunı zevci ile şer'i-şerife göndere ve minba'dumûr-ı memlekete müte'allik bir nesneye karışmaya ve dir ki eğer karuşur isen, senin başunaTanrı'nun belasını getürürem ki tanrı Tanrı Abdalı eyle hükmetmişdür. Pes cümle a'yansultanun bu insafına insaf ideler ve badeh'ü cümlesi tarik-i adalete giderler”* (Gülşeni2014:148).Gülşeni bugirişimden bir an önce vazgeçilmesi gerektiğini söyleyip validesine karşı tedbirli olmasını, onun hükmü altına girmemesi yönünde uyarılarda bulunur. Sultan Yakûb, Gülşeni'nin mektubunu divanda okutur ve şeyhin uyarılarını dikkate alarak validesine haber gönderip evli çifti tekrar bir araya getirmesini ve bundan sonra devlet işleri ile alakalı hiçbir konuya karışmamasını emreder (Çavuşoğlu 2017:73).

Sarayda etkin olan diğer bir güç Gülşeni,Selçukşah Begüm'ün devlet işlerine karışmasını eleştirmekte hatta evlilik hadisesindeki gelişmelerde ona olan kızgınlığını da zaman zaman belirtmektedir. Gülşeni'ninSelçukşah Begüm'ün devlet işlerine karışmasına tepki vermesinden ötürü SultanYakûb'u Kadı İsa'nın nazarında azarlaması ve Selçukşah Begüm için “gezend” sıfatını kullanmış olması tepkiyi açıkça göstermektedir. (Gülşeni2014:104-108; Çavuşoğlu 2017:73) HattaGülşeni, Çelebi Hüseyin ve Akkoyunlu eski gelin için verilen idam kararını duyduktan sonra da Kadı İsa'ya gidip *“Bunların katli rüsvâylıkdur ki böyle hatunıkendünüzenisbetidesiz...”* diyerek Selçukşah Begüm'ü işaret eder(Gülşeni2014:104-108; Çavuşoğlu 2017:72).

Yine Gülşeni'nin başka bir aktarımından *“Senünkardaşun diyen mürayıye kaçan sultan Yakûb'un validesi tevabi'i gelse ayağa kalkupkarşuvarur ve ahyanena'lem-i ulemâMevlanaCelaeddin-i Devvani meclise gelse iltifat etmeyüp ihanet eder”*(Gülşeni2014:104-108) anlaşılacağı üzere Akkoyunlu divanında ve yönetimde âlimlerden daha çok Sultan Yakûb'un annesi için ayağa kalkıldığını eleştirirken, Selçukşah Begüm'ün etkisine de vurgu yapmakta, kadınların siyasi düzende itibar görmesini de eleştirmektedir. Aslında buradan çıkaracağımız diğer bir sonuç ise saraya yerleşen Selçukşah Begüm'ün hem haremde hem de divanın en itibarlı hanımı ve kişisi olmasıdır. Valide sultanın âlimlerden, şeyhe ve dervişlerden bile daha üstün konumda tutulması, kararlarının dinlenilmesi, saygı gösterilmesi söz konusu idi. Öte yandan Selçukşah Begüm, sultanın vesayetinden sorumlu iken saraydaki ve haremdeki günlük işleyişinin idarî denetiminden de sorumlu olması ona çokça söz hakkı doğmasına neden olurken, saray ve devlet işlerine karışmayı kendisinde hak görmesi doğaldı. Ancak saraydaki bazı çevrelerce bu hak eleştirilmiş, kınanmış hatta istenmemiştir.

Dış politikada da etkin olan Selçukşah Begüm, komşu devlet yöneticileri tarafından da itibar götürürken, saraya gelen elçiler arasında Selçukşah Begüm için de ayrı ve özel bir elçi getirenler bulunmaktaydı (Paydaş 2003 :88).

III. Tasavvuf Olan ilgisi ve Hayırseverliği

Selçukşah Begüm tasavvuf ehli kişiler ile de temas kurar vesaygı duyardı. Örneğin Halveti tarikatından Dede Ömer Rüşenî, Akkoyunlu sarayına gelmeden önce Uzun Hasan ve eşi Selçukşah Begüm'ün teveccühlerini kazanmıştır. Selçukşah Begüm, Cihanşah'ın eşi tarafından yaptırılan Muzafferiye Zaviyesi'ni Dede Ömer Rüşenî'ye verilmesi için hazırlatmış ve şeyh ölünceye kadar burada ikamet etmiştir (Hinz1992:105). Ancak bazı kaynaklarda ise Selçukşah Begüm'ün onun için bir tekke yaptırdığı, hatta bu tekkenin yapımı sırasında Dede'nin de müridleri ile birlikte çalıştığı ve kerametler gösterdiği rivayet edilir (Tavukçu2019: 24). Dede Ömer Rüşenî, Sultan Halil ve Yaküb Bey döneminde de o tekkede yaşamına devam etmiş, öldükten sonra da kesin olmamakla birlikte Tebriz'de Selçukşah Begüm tarafından yaptırılan tekkenin haziresine gömülmüş olduğu rivayet edilmektedir (Uzun, 1990: VII; Tavukçu2019:26). Selçukşah Begüm, Halveti tarikatına ve üyelerine saygı duymuş, ihsanlarda bulunmuş hatta müridi olup, intisab etmiştir. Ancak daha sonraları Selçukşah Begüm'ün saray ve divandaki etkin rolü, alınan bazı kararlar yüzünden Halveti tarikat üyesi ve sultan Yaküb üzerinde kaçınılmaz etkisi olan Gülşenî'nin eleştirilerine maruz kalmış ve bazı konularda muhalefete düşmüşler ve araları açılmıştır (Gülşenî2014:143,147-148).

Aynı şekilde saraydaki entrikalar ve olaylar yüzünden bulunduğu konumdan Dede Ömer Rüşenî'nin de rahatsız olduğu bilinmektedir. Kaynakların bazılarında Ömer Rüşenî, şöhretinin yayılmasından ve Selçuk Hatun'un yaptırdığı zaviyeyi kabul ettiğinden dolayı pişmanlık duyduğunu yazmaktadır (Uzun,1982: 34). Bunlardan "*Hoca Saadettin Baba Nimetullah'tan naklen "Dede Ömer ölüm döşeginde iken varıp "geçmiş olsun" dedim. Dede Ömer'i öyle korkutmuşlardı ki, bir âleme daha düşmüş buldum. Buyurdu ki, pek ulu olmuştum. Ah o baş olmak, ah o baş olmak!*" (Hoca Sadettin 1979: 203; Tavukçu2019:26) diyerek Selçukşah Hatun'un teklifini kabul etmekten ve sarayda bulunmaktan şikâyetini dile getirmektedir.

Aslında hayırsever biri olarak bilinen Selçukşah Begüm aynı zamanda kendisine ait gelirden hayır işleri yapmıştır. Tebriz Cami'nin tamiri için 10000 dinar harcadığı, camide abdest alınması için su getirttiği, yüksek bir kubbe yaptırdığı ve her tarafı kiremitle örülmüş hücreler inşa ettirmiştir. Bu caminin içine eski mihrab yerine içi renkli süslü yüksek bir kubbe yaptırmıştır (Hinz1992:98). Selçukşah Hatun Zaviyesi, Bayburt'un Balahor Köyü'nde Selçukşah Begüm tarafından yaptırılmış ancak sonraları yıkılmıştır. Tapu ve vakıf kayıtları bulunmaktadır (Woods1993:393). Böylece Selçukşah Begüm hem ekonomik hem de saltanat gücünü ortaya koymuştur. Saraydaki nüfuzunun artması ile bu işlerine daha çok ağırlık vererek hayır işlerken, bölge halkının da sevgi saygısını kazanmıştır.

IV. Ölümü ve İntihar Meselesi

Selçukşah Begüm'ün ölüm tarihi ve yeri kaynaklarda genel olarak H.890/M. 1490-1491 yılında Karabağ Arran denilen mevkide gerçekleştiğinedair kayıtlar

bulunmaktadır⁶. (Hândmîr 1353:436; Gaffarî 1334:254; Budak MünşîKazvinî2000:86, Yahya Kazvinî 1314:223; İsfahân-î Kazvinî 2001:724; İsfahanî2003:401-402; Hoca Saadeddin 1979:335; Bitlisi 1971:130-131).

Ölüm nedeni olarak kaynaklarda farklı sebepler yer almaktadır. Bu kaynaklardan bir kısmı dönemin salgın hastalıklarından veba (taun)'ya yakalanarak diğerleri ise kendi eli ile hazırladığı zehirli şerbeti içip, intihar ederek öldüğü hususundadır. İsfahanî, Yahya Kazvinî, Bitlisî, Gülşenî, Handmir gibi müverrihler onun doğal yollar ile hastalanıp öldüğünü aktarıken (Hândmîr1353:436;Bitlisi 1971:130-131;Yahya Kazvinî 1314:223). Hasan-ı Rumlu, Hoca Saadettin gibidönemi aktaran tarihçilerden bazılarına göre iseSultan Yakûb'uöldürtmek için hazırlattığı zehirli şerbeti yanlışlıkla diğer oğlu Yusuf Mirza'nın içmesi sonucu kendisinin de o şerbeti içip öldüğünden bahsederler(HocaSaadeddin 1979:335; Hasan-ı Rumlu 2006:592-593)⁷. Öte yandan Selçukşah Begüm'ün oğulları Sultan Yakûb ve Mirza Yusuf ile yakın zamanlarda öldüğü konusunda ise dönem kaynakları aynı görüştedir. Bilindiği gibi 1487-1490 yılları arasında Azerbaycan ve İran'da veba veya taûn salgınının oldukça arttığını görmekteyiz. Dolayısı ile bu hastalıktan ölme ihtimali de bulunmaktadır. Selçukşah Begüm'ün ölüm tarihinde ve yerinde kaynaklarda netlik bulunurken, ölüm şekli hususunda farklı görüşlerin yer alması bu konuyu muallak bırakmaktadır.

Sonuç olarak, Uzun Hasan'ın ölümünden sonra oğullarını hükümdar yapabilmek için Akkoyunlu sarayında yaptığı entrika ve yönlendirmeler, divanda alınan kararlar üzerindeki etkin tesiri onun adının tarih kaynaklara geçmesine sebep olmuştur. Özellikle Uzun Hasan'ın ölümünün ardından karışan Akkoyunlu yönetimi ve merkezi otoritenin yeniden toparlanmasında, kendi oğulları Sultan Halil, sonrasında Sultan Yakûb'un Akkoyunlu tahtına geçmesinde aktif rol oynarken, Uzun Hasan'ın eşleri ve üvey çocuklarına ki başta Despina Hatun'un çocuklarına karşı ciddi savaş açtığı görülmektedir. Öte yandan karışık Akkoyunlu yönetiminde sultana doğrudan yakın olan akrabaların merkezi otoriteyi elinde tutmaya çalışmasında etkili olmuş kadın

⁶Yahya Kazvinî'ninLubbu't Tevarih'ine göre Sultan Yakûb'un ölümünü aktarıken, Selçukşah Begüm'den de bahsetmiştir: "Gençlik günlerinde 11 Safer 898 yılında (25 Aralık 1490) tarihinde kışladığı Karabağ yurdunda öldü. Saltanat süresinin 12 yıl 2 ay, ömrü 28 yıl idi. Onun ölümünden iki hafta sonra kardeşi Yusuf Bey ile annesi Selçukşah Hatun bu dünyadan göç ettiler" şeklinde aktarıken suikast ile ilgili hiçbir bilgiye rastlanmamaktadır. (Yahya Kazvinî 1314:223).İsfahân-î Kazvinî, "SultanYakûb'un annesi tehlikeli bir hastalığa düştü. H.890/M. 1490 yılında birkaç gün sonra öldü".İsfahân-î Kazvinî 2001: 724); Gaffarî şu şekilde aktarır "Karabağ gidip Sultan yurdunda ikamet yükünü koydu. O sırada annesi rahatsızlanıp 28 Zilhicce 895 (4 Kasım 1490) yılında öldü. Kardeşi Yusuf Bey ile kendisi hasta idi. Annelerinin ölüm haberi saklandı. Sonunda Aşure olan Cuma gecesi Yusuf Bey öldü. Onun ölüm haberini de gizli tuttular. Yakûb Bey'in hastalığı günden güne artmaktaydı.11 Safer 896 (25 Aralık 1490) Perşembe ikindi vakti vefat etti (Gaffarî 1334:254)

⁷Sultanın anası şehzadelerden birini yok etmek için zehirle karıştırılmış bir tas şerbet yaptırmıştı. Akıl ve ruh bakımından yoksun olmakla da bu şerbet kâsesini ihtiyatsızca ortada bırakıp önemli bir iş için oradan ayrılmıştı. Bu sırada Sultan Yakûb'un kardeşi Yusuf Mirza avdan gelip saraya girdikte çok susamış olduğundan ol kâseden içip kalanını da Yusuf Mirza'ya vermişti. Ol dahi içtiği sırada anaları gelip durumu görünce acısı ile dibinde kalanı da kendisi içmiş ve üçü de ol gün birlikte ölmüşler (Hoca Saadeddin 1979:335) Hasan-ı Rumlu'daSelçukşah Begüm'ün ölümünü zehirli şerbet olayı ile açıklar: "Annesi Selçukşah Begüm, Mesih Mirza b. Hasan Padişah'ı zehirlemek istedi. Bu amaçla sulandırılmış kayısı kabına zehir kattı. Yakûb padişah, hamamdan çıkınca kardeşi Yusuf Beğ ile birlikte onu yedi. Bu sırada Selçukşah Hanım durumdan haberdar oldu. Onlara engel olmak için o da o kaysıdan yedi. Ondan sonra yatağa düştü. Yusuf Beğ ile SelçukşahHanum öldü (Hasan-ı Rumlu2006:592-593)

begümlerendir. Özellikle Uzun Hasan'ın ölümünden sonra otorite ve iktidar boşluğunu doldurmak için müdahaleler ve entrikalarda bulunması bunun bir sonucudur. İktidar üzerinde hem sultan annesi sıfatı ile sultanlar hem de dönemin aşiret beyleri ile ittifak içinde bulunarak kendi konumunu ve gücünü ortaya koymayı başarmıştır. Nitekim diğer dönemlerde ve devletlerde olduğu gibi Akkoyunlu Selçukşah Begüm'ün de saltanat isteği ve hırsı şiddetlenmiş ve çocukları Halil, Yakûb ve Yusuf arasındaki mücadelede çıkarları doğrultusunda seçim yaparak öldürtmek ya da iktidarını devirmek için entrikalar yaptığı görülmektedir.

KAYNAKLAR

ARAYANCAN Atıcı, Ayşe, (2018), "Sultan Yakûb'un Ölümüne Dair Münzara ve Bazı Değerlendirmeler", **Atatürk Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, C.LXIII, Erzurum, ss.437-446

ANGİOLELO, G.M. (2007), **Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar**, Çev. Tufan Gündüz, İstanbul: Yeditepe Yayınevi

BUDAK, Münşi Kazvîni, (2000), **Cevâhirü'l-ahbar: Bahş-i Tarih-i İnan az Karakoyunlu ta Sal-ı 984**, haz. Behram Nejad, Tahran: Merkez-i Neşr-i Miras-ı Mektub

BİTLİSİ, Şerefhan, (1971), **Şerefnâme**, Çev. E.EminBozarslan, Çıra Yayınları: İstanbul

ÇAVUŞOĞLU, Sibel (2017), **Menâkıb'ı İbrahim-i Gülşenî Işığında İbrahim Gülşenî'ye Bağlı Bir Akkoyunlu Kazaskeri Kadı İsa Savecî**, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

ERDEM, İlhan (2005) "Otlukbeli Savaşı Sonrası Ak-Koyunlular", **OTAM**, S.17, 2005, ss.1-9

Gaffârî, (1334), **Tarih-i Cihân-âra**, Nşr.HasanNeraki , Tahran: İntişarat-ı Kitap

Hasan-ı Rumlu, (2006), **Ahsenü't Tevarih**, Çev. Mürsel Öztürk, TTK: Ankara

Hândmîr El-Hüseynî, (1353/1975), **Tarih-i Habîbü's-Siyer fi Ahbar-ı Efrad-ı Beşer**, haz. Muhammed Debîr-siyakî, İntişarat-ı KitapFuruş-i: Tahran

HINZ, Walther, (1992), **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd XV.Yüzyılda İnan'ın Milli Bir Devlet Haline Yükselişi**, çev. Teyfik Bıyıkoğlu, TTK: Ankara

Hoca Sadettin Efendi, (1979), **TâcütTevârih**, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, C.III, Kültür Bakanlığı Yayınları: İstanbul

İsfahânî, FazullâhibnRûzbihânHuncî, (2003), **Tarih-i ÂlamÂrây-ı Emînî**, haz. Muhammed Ekber Aşık, Tahran: Miras-ı Mektub

Kazvîni, Muhammed Yusuf Vâleh-i İsfahânî-yi, (2001), **Hold-i Berîn (Târih-i Timûriyân-Türkemenân)**, haz. Mirza Haşim Muhaddis, Tahran: Miras-ı Mektub

Kazvîni, Yahyâ Abd'ül-Latif El-Hüseynî, (1314), **Lübbü'tTevârih**, haz. SeyyidCelaleddinTehrani, Tahran

MUHÛ-YÛ, GlenÛ, (2014), **Menâkıb-ı İbrâhım-i GlenÛ**, haz.Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi, İstanbul: Bilnet Matbaacılık

Sümer,Faruk (1989),“Akkoyunlular”,**DİA**,C.II,İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, ss.273-274.

_____ (2012), “Uzun Hasan”,**DİA**, C.XLIIİstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları:ss.261-264

TihranÛ,Ebu Bekir -i,(2001),**Kitab-ı Diyarbekriyye**, Çev.Mürsel ztrk, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları

TAVUKÇU, Orhan Kemal, **Dede Ömer RenÛ, Hayatı, Eserleri, EdebÛ Kişiliği ve DÛvânınınTenkidli Metni**,https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10601,dede-omer-rusenipdf.pdf?0&_tag1=996F7C32D7C6FAEAEA37BAD6DEF222CAA2A64231&crefer=B9B1E710449689127931CC7C50517A1F088049A93C64C349C5BDB657933A2EE0(Erişim Tarihi: 07.10.2019)

UZUN, Mustafa, (1982),**Dede Ömer RenÛ'nin Hayatı, Eserleri ve Miskinnâmesi**, Basılmamış Doktora Tezi, M İlåhiyat Fakültesi, İstanbul.

ZENO, Caterino-ContariniAmbrogio, (2006), **Uzun Hasan-Fatih Mücadelesi Döneminde Doğu'da Venedik Elçileri**,Çev. Tufan Gündüz, İstanbul:Yeditepe Yayınevi

WOODS, John, (1993), **300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular**,İstanbul: Milliyet Yayınları

<https://www.luggat.com/index.php#ceviri> (Erişim tarihi:11.10.2019)